

адміністрація : офіц. веб-портал. URL: https://oda.odessa.gov.ua/odeska_oblast_ta_oda/sotsialno-ekonomichni_ta_kulturnyi_rozvytok/strategiia_ekonomichnoho_ta_sotsialnoho_rozvytku_oblasti_do_2020_roku.html (дата звернення: 04.04.2018).

7. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2018 рік : рішення обласної ради від 21.12.2017 № 575-VII // Одеська обласна державна адміністрація : офіц. веб-портал. URL: https://oda.odessa.gov.ua/odeska_oblast_ta_oda/sotsialno-ekonomichni_ta_kulturnyi_rozvytok/strategiia_ekonomichnoho_ta_sotsialnoho_rozvytku_oblasti_do_2020_roku.html (дата звернення: 04.04.2018).

Одержано 07.04.2018

УДК 347.45/47

Тетяна Олександрівна Музика,

асистент кафедри цивільного права № 2

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ), УКЛАДЕНОГО ЗІ СПІВВЛАСНИКАМИ ЩОДО МАЙНА, ЩО Є В ЇХ СПІЛЬНІЙ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ

За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно (ст. 744 ЦК України). Такі договори укладаються, як правило, за обставин, коли відчужувач унаслідок похилого віку, стану здоров'я чи інших складних життєвих обставин фізично не здатний забезпечити себе утриманням та належними побутовими умовами, однак має цінне майно, взамін якого отримує відповідний догляд від набувача.

При цьому на стороні як набувача, так і відчужувача може існувати множинність осіб, зокрема відчужувачами за договором довічного утримання (догляду) може бути подружжя, що бажає укласти договір щодо майна, яке набуто ним за час шлюбу, а отже перебуває в спільній сумісній власності. І якщо стосовно множинності на стороні набувачів у ст. 746 ЦК України однозначно встановлено солідарний обов'язок набувачів, то множинність на стороні відчужувачів так чітко не врегульована.

Так, у ч. 1 ст. 747 ЦК України визначено особливості укладення договору довічного утримання (догляду) щодо майна, що є у спільній сумісній власності, зокрема, майна, що належить подружжю, яке може бути відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду). Причому в разі смерті одного із співвласників майна, що було відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду), обсяг зобов'язання набувача відповідно зменшується.

Слід погодитися з думкою, що в такому разі укладаються не два договори, а один, у якому на стороні відчужувача виступають дві особи, а обов'язковою умовою договору є зазначення приналежності майна, що відчужується, на праві спільної сумісної власності

чим відчужувачам та зазначення правової підстави набуття ними майна у спільну власність [2, с. 187]. Водночас спеціальних правил щодо припинення договору довічного утримання (догляду), укладеного співвласниками щодо майна, яке є в їх спільній сумісній власності, не встановлено. Йдеться тільки про відповідне зменшення обсягу обов'язків набувача в разі смерті одного зі співвласників відчуженого майна (далі – співвідчужувачів).

Проте на практиці виникають проблеми в тому разі, коли один зі співвідчужувачів помирає, а з часом набувач або інший співвідчужувач виявляє бажання припинити договір довічного утримання (догляду). При цьому навіть якщо інша сторона на це погоджується, нотаріуси зазначають, що оскільки один зі співвідчужувачів помер, то це унеможливіє розірвання договору довічного утримання за згодою сторін у нотаріальній конторі, тому заінтересована сторона змушена звернутися з цього приводу до суду.

Однак виникає питання про те, чи доцільно в такому разі ставити питання про розірвання договору довічного утримання (догляду) в цілому, а отже і про необхідність звернення до суду з тих причин, що внаслідок смерті учасника відповідного правовідношення він не може висловити свою волю на двостороннє припинення цього договору, якщо набувач належним чином виконував свої обов'язки, однак із об'єктивних причин втратив таку можливість. Так, у ст. 755 ЦК України визначено, що договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини, а також на вимогу набувача. Крім того, договір довічного утримання (догляду) припиняється зі смертю відчужувача.

За ст. 756 ЦК України в разі розірвання договору довічного утримання (догляду) у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням набувачем обов'язків за договором, відчужувач набуває право власності на майно, яке було ним передане, і має право вимагати його повернення. У цьому разі витрати, зроблені набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача, не підлягають поверненню. У разі ж розірвання договору у зв'язку з неможливістю його подальшого виконання набувачем з підстав, що мають істотне значення, суд може залишити за набувачем право власності на частину майна, з урахуванням тривалості часу, протягом якого він належно виконував свої обов'язки за договором.

Так, у справі № 274/2032/16-ц від 24.05.2016 набувач звернувся до суду з позовом про розірвання договору довічного утримання, у якому просить суд розірвати договір довічного утримання, укладений дванадцять років тому між співвідчужувачем, який на момент подання позову помер, та співвідчужувачем-відповідачкою та позивачкою-набувачем, посвідчений нотаріусом. Також заявлено позовну вимогу про те, щоб визначити частку у праві власності на квартиру, що становить предмет договору, а саме на її половину. Набувач належним чином виконувала та виконує умови укладеного між сторонами договору довічного утримання, як по відношенню до померлого відчужувача (її батька), якого доглядала та поховала за власні кошти, так і по відношенню до іншого відчужувача – своєї матері. Однак натеper у зв'язку з погіршенням стану здоров'я матері, її відмовою змінити своє місце проживання, набувач неспроможна й надалі належним чином виконувати свої договірні обов'язки, щодо її матері. Фактично відповідач не заперечував проти розірвання договору, однак коли вони звернулись до нотаріуса із заявою про розірвання договору довічного утримання, отримали відмову, адже окрім того, що договір є двостороннім, він ще й містить множинність сторін з боку відчужувачів, одна із яких померла, у зв'язку з чим розірвати договір довічного утримання в позасудовому порядку є неможливим.

Суд, на нашу думку, правильно зазначив, що в ч. 2 ст. 755 ЦК України встановлено, що договір довічного утримання (догляду) припиняється зі смертю відчужувача. Оскільки на момент подачі позову до суду один зі співвідчужувачів помер, то договір в частині, що стосується відносин між померлим та набувачем є припиненим та не може бути розірваний [1].

Підсумовуючи, суд зробив, на нашу думку, правильний висновок про те, що набувач має право на частку в праві власності на квартиру, що становить предмет договору довічного утримання (догляду), за правилами статей 368–372 ЦК України щодо спільної сумісної власності.

Водночас виникає питання, чи не можна до спірних правовідносин за аналогією застосувати правила щодо спадкового договору, укладеного подружжям (ст. 1303, 1306 ЦК України), які є досить неоднозначними, а отже й вважати договір повністю виконаним тільки тоді, коли померли обидва співвідчужувачі. Мова йде про те, що тут також йдеться про майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, до того ж укладення договору довічного утримання (догляду) як спосіб розпорядження майном, що перебуває в спільній сумісній власності, тут здійснюється так само за згодою усіх співвласників. Так, за ч. 2 ст. 1306 ЦК України спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором. А отже, чи можна твердити, що в разі смерті одного зі співвідчужувачів за договором довічного утримання (догляду), після якої виникнуть підстави для розірвання договору довічного утримання (догляду), його частка має переходити до другого співвідчужувача? Чи набувач однозначно має право на частку, яка б належала в разі поділу спільного майна подружжя, померлому співвідчужувачеві? А якщо набувач належним чином виконував свої обов'язки до смерті одного зі співвідчужувачів, а через деякий час після його смерті, хоча обсяг обов'язків набувача і зменшився, з об'єктивних або суб'єктивних причин не здійснює догляд за другим співвідчужувачем?

Однак тут слід заперечити, оскільки, по-перше, за договором довічного утримання (догляду) набувач отримує право власності на майно, що є предметом цього договору, у момент його укладення, а не після смерті обох співвідчужувачів, і, по-друге, у ч. 1 ст. 747 ЦК України прямо встановлено, що в разі смерті одного із співвласників майна, що було відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду), обсяг зобов'язання набувача відповідно зменшується, на відміну від норм про спадковий договір, укладений з подружжям. Тому, вважаємо, що з цих тверджень випливає таке.

Так, у разі розірвання відповідного договору у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням набувачем обов'язків за договором, відчужувач набуває право власності на майно, яке було ним передане, і має право вимагати його повернення (ч. 1 ст. 756 ЦК України), і тільки як виняток у ч. 2 ст. 756 ЦК України у зв'язку з неможливістю його подальшого виконання набувачем з підстав, що мають істотне значення, суд може залишити за набувачем право власності на частину майна, з урахуванням тривалості часу, протягом якого він належно виконував свої обов'язки за договором. Однак наголосимо, що такі судові рішення виносяться доволі нечасто, як правило, набувач за договором довічного утримання навіть не заявляє вимогу про визначення йому частки в праві власності на майно, яке становило предмет договору довічного утримання (догляду). Тому добросовісний набувач за цим договором часто опиняється в доволі невигідному становищі.

Зокрема в розглядуваній судовій справі належний догляд за співвідчужувачем, який на момент заяви про припинення договору помер, та другим співвідчужувачем, набувач здійснював протягом тривалого часу (приблизно дванадцять років), що підтверджує й

другий співвідчувач, не заперечуючи проти заявлених вимог. Отже, у розглядуваній справі очевидно, що в цій частині договір було виконано, тому, по-перше, думку померлого врахувати неможливо – і непотрібно, а по-друге, вважаємо, що безспірно є підстави для визнання за набувачем частки в праві власності на передане за договором майно в разі його розірвання. Однак при цьому доцільним є, на нашу думку, ураховуючи загальну законодавчу тенденцію до максимального захисту прав відчужувача, встановити правило про заборону відчуження цієї частки до смерті другого співвідчувача, аби зберегти звичні умови проживання особи, яка уклала договір довічного утримання (догляду).

Крім того, слід відзначити, що, незважаючи на ту обставину, що договір довічного утримання (догляду) укладається зі співвласниками майна, яке перебуває в спільній сумісній власності, це єдине правовідношення, слід враховувати те, що кожен із цих співвласників є окремим суб'єктом права, який може самостійно оцінювати якість і належність здійснюваного на його користь утримання (догляду), а отже й висновки щодо належного виконання договору повинні вчинятись щодо кожного зі співвідчувачів окремо.

Список бібліографічних посилань

1. Рішення Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 24.05.2016, справа № 274/2032/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57960286> (дата звернення: 12.04.2018).
2. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
3. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Одержано 06.04.2018

УДК 347.65

Олег Петрович Печений,

доцент кафедри цивільного права № 1

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПАДКОЄМЦІВ ЗА БОРГАМИ СПАДКОДАВЦЯ

Значний обсяг боргових зобов'язань у структурі економічного обігу, загальна фінансово-економічна нестабільність вимагають підвищення уваги до механізму забезпечення правонаступництва спадкоємців як щодо прав, так і обов'язків спадкодавця. До обов'язків відносяться перш за все борги спадкодавця, що зумовлює зацікавленість кредиторів у задоволенні їхніх вимог спадкоємцями. У багатьох випадках кредиторами виступають банки та інші фінансові установи. Цивільне законодавство України питання відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця регулює досить обмежено. З цього приводу Цивільний кодекс України містить лише дві статті, які стисло визначають порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців (ст. 1281 ЦК) і обов'язок спадкоємців задовольнити вимоги кредитора (ст. 1282 ЦК). Час, що минув з моменту застосування цих норм ЦК, досвід застосування аналогічних конструкцій в інших країнах